Draaiboek
Teamtraining
Jaar 1 - bijeenkomst 4

Versie
november 2014

De Vreedzame School

Ten geleide:

In de afgelopen jaren zijn er meerdere versies van het draaiboek van het eerste invoeringsjaar gemaakt. In samenspraak met het landelijk netwerk van licentiehouders is nagegaan welke onderdelen van de agenda's als effectief en inspirerend worden ervaren bij de invoering.

Dit vernieuwde draaiboek bevat vijf bijeenkomsten voor het eerste invoeringsjaar. We gaan er vanuit dat iedere adviseur met deze draaiboeken als basis in overleg met de stuurgroep een agenda op maat maakt voor de desbetreffende school.
Dit draaiboek is een voorbeeld, en is bedoeld als een houvast, een kapstok, en niet als een recept! Iedere school volgt een eigen ontwikkelingstraject in een eigen tempo. Onderdelen van trainingsbijeenkomsten kunnen opgeschoven worden naar volgende bijeenkomsten of juist naar voren gehaald.
In dit draaiboek zitten per bijeenkomst in principe veel onderdelen. De bedoeling is dat je je eigen bijeenkomst kan samenstellen. Er zijn per onderdeel ook geen tijdsaanduidingen gegeven. Bewust, aangezien de ervaring leert dat de invulling van elk onderdeel per school behoorlijk kan verschillen (afhankelijk van de grootte van het team, de cultuur in het team t.a.v. uitwisseling e.d.). Soms komen er belangrijke gesprekken op tijdens de bijeenkomst, waar tijd voor in geruimd moet worden.

In ieder draaiboek zijn in een apart tekstvak onderdelen opgenomen die afhankelijk van de schoolcontext ingezet kunnen worden in een bijeenkomst, 'optioneel' genoemd.

Dit draaiboek blijft een ontwikkelproject. Met oog voor de veranderende context die de samenleving en het onderwijs biedt, willen we blijvend inspelen op nieuwe ontwikkelingen.
Om die reden roepen we alle Vreedzame School-adviseurs op om nieuwe effectief gebleken activiteiten met elkaar te delen om er voor te zorgen dat dit draaiboek up to date blijft en bij blijft dragen aan een zinvol en inspirerend invoeringstraject.

We wensen alle Vreedzame School adviseurs veel succes bij het ontwerpen van op maat gemaakte agenda's voor nieuwe Vreedzame Scholen!

Namens de kerngroep Vreedzame School

Draaiboek teambijeenkomst 4 (soms combinatie met bijeenkomst 5)

1. Welkom

De trainer (en stuurgroepleden) verwelkomt de teamleden persoonlijk. Het team zit in een kring.

2. Binnenkomer

Tweegesprek op Tijd in tweetallen over (maak een keuze uit):

- *Vertel elkaar een gelukkige jeugdherinnering.*
- *Vertel elkaar een grappig verhaal uit je leven.*
- *Wat waardeer je in je dagelijks leven?*
- *Hoe zou jouw beste vriend(in) jou beschrijven?*
- *Wat zou je NIET willen veranderen aan je leven?*
- *Als je met iemand uit je familie zou willen praten die niet meer in leven is, wie zou het zijn en waarom?*
- *Als je een onverwachte dag vrij hebt, wat zou je dan gaan doen?*
- *Als je een dier zou zijn, welk dier en waarom?*
- *Noem twee dingen of mensen die je altijd aan het lachen maken.*
- *Ik hou ervan om …. te verzamelen.*
- *Noem één mannelijk en één vrouwelijk rolmodel voor jongeren.*
- *Wanneer was de laatste keer dat je 'ja' zei, terwijl je eigenlijk 'nee' had willen zeggen? Waarom zei je 'ja'?*
- *Beschrijf je ideale baan.*
- *Beschrijf je ideale vakantie.*
- *Als je iets zou willen veranderen aan jezelf, wat zou het zijn?*
- *Noem eens een kwaliteit of talent van jezelf.*
- *Als je een journalist was, over welke verhalen zou je dan willen schrijven?*
- *Wie zijn helden voor jou? Waarom?*
- *Wat denk je dat andere mensen jouw beste kwaliteit of eigenschap vinden? Waarom?*
- *Wat is het stomste dat je ooit is overkomen?*
- *Wat is het beste dat je de afgelopen week is overkomen?*
- *Wat was het lastigste of moeilijkste de afgelopen week? En waarom?*

OPTIONEEL

Tweegesprek op tijd: Haal iets uit je tas en vertel erover aan de ander.

3. Agenda nalopen

4. Ervaringen met de lessen van blok 3

Deze uitwisseling koppelen aan de opbrengsten op leerkracht- en leerlingniveau.
In overleg met de stuurgroep kan dit ook al eerder in bouw- of teamvergaderingen besproken worden.

5. Afspraken na blok 3

- Na elk lesblok proberen we met het team te komen tot een afspraak over leerkrachtgedrag. Hiervoor gebruiken we het **werkblad 'Afspraken na blok 3'** (zie Materiaal). In viertallen werkblad doornemen en bespreken welke afspraken voor iedereen gelden.

- In een plenaire nabespreking vaststellen welke afspraken teamafspraken kunnen worden. Werkgroepleden noteren en bewaken.
- Wellicht ook bespreken op het niveau van de teamcommunicatie (als daar aandacht aan is besteed in de vorige bijeenkomst)

6. Blok 4 – We hebben hart voor elkaar

- Vertel dat Blok 4 gaat over het omgaan met gevoelens. Om er in te komen beginnen we met een fragment van de documentaire over de Japanse basisschool. Hierin zien we hoe er gewerkt wordt met een soort Gevoelsboek, en wat dat doet met de leerlingen.
- Laat het *filmfragment Gevoelsboek* uit de documentaire over de Japanse basisschool zien.
- Wissel na afloop even in tweetallen uit wat het met je doet, of hou een korte nabespreking plenair.
- Vertel ter introductie op blok 4 zoiets als:
  - We hebben allemaal de Inleiding op blok 4 gelezen. In blok 4 staat het omgaan met gevoelens centraal. In de eerste plaats omdat het adequaat omgaan met gevoelens van essentieel belang is voor een goede communicatie en samenwerking tussen mensen. En in de tweede plaats omdat gevoelens zo'n belangrijke rol spelen in conflicten.
  - De Vreedzame School streeft naar een klimaat in klas en school waarin iedereen zich prettig voelt, en waarin kinderen 'hart voor elkaar hebben': een zorgzame houding ten opzichte van elkaar. Dat gaat makkelijker als kinderen in staat zijn hun gevoelens te benoemen en zich in de gevoelens van anderen kunnen inleven.
  - Laat het Overzicht van blok 4 (groep 1-8) zien, waarin de leskernen van alle lessen van blok 4 zijn opgenomen, en neem ze kort door.
  - De eerste lessen in alle groepen gaan over het herkennen en benoemen van gevoelens, ook bedoeld om het arsenaal aan gevoelens dat benoemd kan worden uit te breiden. Dan is er speciale aandacht voor boosheid, en hoe daarmee om te gaan. Dan zijn er lessen over andere gevoelens zoals bang zijn, buitengesloten worden, verdriet. En er zijn lessen over je verplaatsen in de gevoelens van een ander, empathie. In alle groepen is de laatste les van blok 4 het voorbereiden van een activiteit door de leerlingen zelf, waarbij het de bedoeling is dat het een les of activiteit is die een 'prettig gevoel' teweeg brengt, en vooral voor álle leerlingen.
- Routines
  - Routines langslopen. Meld dat dit enige voorbereiding vraagt. Noem hierbij dat er gebruik gemaakt kan worden van de illustraties van de emoties voor het SBO op het Download center.
  - Deel blad routines uit en vertel zoiets als: In de lessen creëren we (geïnspireerd door de Japanse documentaire), in de verschillende groepen ook een aantal routines tijdens dit blok, die stimuleren dat leerlingen makkelijker over hun gevoelens praten, en dat ze hun repertoire aan gevoelens die ze kunnen herkennen en benoemen uitbreiden.
    - In groep kleuters **De Wees Vrolijk-automaat**
    - In groep 3 **Gevoelsstokjes** en het **Gevoelsboek**
    - in groep 4 **Gevoelskaarten** en het **Gevoelsboek**
    - in groep 5 **Lekker-in-je-vel-lijn** en het **Gevoelsschriftje**
    - in groep 6,7 **Gevoelsbarometer** en het **Gevoelsschriftje**
    - in groep 8 **Vraagbaak** en **maatje gesprekken**

      evt. kan het gevoelsboek/ schrift het eerste jaar door de hele school ingezet worden.
- Praktische afspraken maken over: de planning van de lessen/ mogelijkheden voor gezamenlijke aftrap.

OPTIONEEL

- De leerkrachten krijgen tijdens de bijeenkomst tijd om 'hun routine' te maken.
- Als in bouwen wordt gewerkt in een deel van de bijeenkomst, onderbouwleerkrachten verschillende prentenboeken laten zien die aansluiten bij dit thema. Of onderbouwleerkrachten vooraf vragen prentenboeken mee te nemen. Eventueel laten voorlezen aan elkaar. Voor de midden- en bovenbouw kan ook gezocht worden naar voorleesboeken.
- Opdracht gevoelsboek: De deelnemers beschrijven de eerste bladzijde van het gevoelsboek of schrijven in hun gevoelsschrift. Ze schrijven over hun gevoelens als voorbeeld voor de leerlingen, ze kunnen ook kiezen voor een tekening.
- Laat filmfragment zien van kringgesprek in de groep van meester Dave (DBS Workshops/ Groepsvergadering / Kringgesprek).
- Besteed aandacht aan het verschil tussen jongens en meisjes (zie katern SBO map 2: bijlage 4).

OPTIONEEL

Hart hebben voor elkaar als team

De gevoelskaartjes zijn bijgevoegd (zie Materiaal). Wel losknippen! Doe ze in een mooi doosje of een mand als je ze rond laat gaan.
Kaartjes liggen verspreid op een tafel. Laat iedereen naar de kaartjes kijken, en laat ze één kaartje uitzoeken dat ze aanspreekt. Daarna in de kring ieder laten vertellen welk kaartje ze hebben uitgekozen, en waarom (als de groep te groot is, in viertallen elkaar laten vertellen).
In de nabespreking de nadruk leggen op het belang van het onder woorden kunnen brengen van gevoelens, en het effect daarvan op een groep. Als we willen dat kinderen in onze klassen dat kunnen (en dat willen we!), dan moeten we dat zelf als team ook kunnen.

OPTIONEEL

Hoe voel ik me op dit moment?

Er ligt een grote hoeveelheid ansichtkaarten verspreid door de ruimte. Iedere deelnemer loopt langs de kaarten en pakt de kaart die zijn/ haar gevoelens van dat moment het beste zichtbaar maken. Vervolgens gaat iedereen terug naar zijn eigen groepje en licht toe waarom de desbetreffende kaart gekozen is. De andere deelnemers mogen hier vragen over stellen. Het is belangrijk dat iemand in het groepje aan gesteld wordt als tijdbewaker. Elk teamlid krijgt maximaal 2 minuten om iets te vertellen over de kaart. Tot slot wordt er nagedacht over:

- op welke manier je leerlingen de gelegenheid kan geven hun gevoelens te uiten
- in hoeverre ben je zelf geneigd je gevoelens bespreekbaar te maken?

OPTIONEEL

Leerkrachten schrijven een brief naar hun klas en beschrijven wat hen raakt aan de groep.

- Waar word je blij van
- Waar maak je je zorgen om
- Waar kan je soms boos over worden?
- Waar ben je nieuwsgierig naar?; etc.

Dit past aan het eind van het blok wanneer er al veel emoties besproken zijn en er al een sfeer is waarin over emoties gesproken kan worden.

7. Introductie op blok 5 en op participatie en gemeenschapstaken

- **Fragment** van de documentaire van de Japanse basisschool over het vlotten bouwen. Introductie: Geef aan dat we gaan kijken naar een film over een Japanse basisschool. Merk op dat er elementen in zitten die (waarschijnlijk) specifiek voor de Japanse cultuur zijn. Daar gaat het ons nu niet om. Kijkvraag: Welke overtuigingen ten aanzien van opvoeding en onderwijs liggen onder wat je nu gaat zien?
- Hou een korte nabespreking over verantwoordelijkheid geven, verantwoordelijkheid nemen voor elkaar, beargumenteren waarom je iets vindt of wilt, over je gevoel praten, enz. Vermijd hierbij de discussie over het gedrag van de (Japanse) leraar. Leg de nadruk op de zorg van de leerlingen voor elkaar.
- Hou een **korte inleiding over gemeenschapstaken**, bijvoorbeeld zoals onderstaande tekst:
  *Om kinderen te leren en te laten ervaren wat democratie is en wat het betekent om in een democratische gemeenschap te leven, moet **de groep en de school zelf ook een democratische gemeenschap** zijn. In een democratische gemeenschap voelen leerlingen en leerkrachten zich verbonden, heeft iedereen het gevoel erbij te horen en is sprake van een gevoel van 'eigenaarschap': het is onze groep, en onze school.*
  *Daarom wordt elk schooljaar begonnen met blok 1: We horen bij elkaar. In deze eerste weken van het schooljaar leggen we de basis voor de groep als een democratische gemeenschap. Hierin wordt gewerkt aan een **zorgzaam klimaat** waarin alle kinderen elkaar kennen en zich veilig voelen. In dit blok leggen we ook de basis voor een van de hoofddoelen van het programma: **verantwoordelijkheid voor de gemeenschap**. Uit onderzoek blijkt dat er veel minder problemen zijn met jongeren als een school er in slaagt om kinderen het gevoel te geven dat ze nodig zijn in de schoolgemeenschap. Kinderen hebben het **nodig om nodig te zijn**.*
  *Uit alle onderzoek naar programma's voor sociale competenties blijkt ook dat die alleen zin hebben als leerlingen de gelegenheid krijgen om wat ze leren ook **toe te passen in hun dagelijkse praktijk**. En de klas en de school zijn natuurlijk fantastische **oefenplaatsen**. Vandaar de gemeenschapstaken. De gemeenschap die de klas vormt moet kinderen de gelegenheid geven om te groeien als toekomstig verantwoordelijk lid van de samenleving. In dat kader is het van belang dat leerlingen een betrokkenheid op de gemeenschap ontwikkelen door het krijgen van taken en verantwoordelijkheden m.b.t. de dagelijkse gang van zaken in de groep en de school, van opruim- en schoonhoudklusjes tot inspraakmogelijkheden bij het nemen van beslissingen. Hoe verantwoordelijker de taken zijn, hoe groter hun gevoel van betrokkenheid en gemeenschapszin.*
- Brainstorm met behulp van *Tafelrondje per tweetal:*
  - Maak tweetallen. Ieder tweetal heeft één **Werkblad Verantwoordelijkheden van kinderen vergroten** (leeg) en één pen. De vraag is: schrijf om de beurt op wat je nu al doet en nieuwe ideeën om de verantwoordelijkheid van leerlingen te vergroten (denk hierbij ook aan gemeenschapstaken).
  - Geef kort denktijd.
  - Geef aan wie mag beginnen.

- De deelnemers schrijven om de beurt een bestaande taak of nieuw idee op.
- Als je ziet dat het bedenken klaar is, laat je twee tweetallen een viertal vormen.
- De opdracht is om de bestaande taken en nieuwe ideeën aan elkaar te vertellen, bestaande taken en nieuwe ideeën die de tweetallen nog niet hadden schrijven ze op hun formulier erbij. Degene die al genoemd zijn krijgen een streepje.
- Vraag enkele deelnemers om een voorbeeld te noemen.

OPTIONEEL

- Verwijs naar de **Participatieladder** en bespreek deze plenair.
- **Werkblad Graad van participatie**. Laat ze voor elke trede in de participatieladder voorbeelden bedenken die nu al in de groepen of in de school plaatsvinden. Plenair inventariseren.
  Of: Laat uit elk van de 4 gebieden een voorbeeld op een geeltje schrijven en deze op een grote participatieladder op flap plakken. Wat valt er op?
- Tweede ronde: brainstorm (per bouw) om een paar nieuwe concrete ideeën te bedenken voor gemeenschapstaken die op de hoogste niveaus in te delen zijn. Verzamel ook op de flap.
  Eventueel met behulp van de ideeën op het ingevulde werkblad.
- Bespreek welke ideeën daadwerkelijk concreet worden uitgevoerd de komende tijd. Zorg dat de stuurgroep de flap uitwerkt, en/of aantekeningen maakt over de gemaakte afspraak.

- Vertel zoiets als:
  - De meest voor de hand liggende taken zijn taken die in het teken staan van '**beheer**' (een uitbreiding van de klassendienst). Vraag een paar voorbeelden uit de verschillende groepen. (Voorbeelden kunnen zijn: bord vegen, planten water geven, boekenhoek opruimen, vloer vegen, schriften uitdelen, etc.).
  - Het zou jammer zijn als het zich daartoe beperkt. Een andere mogelijkheid om verantwoordelijkheid voor de gemeenschap te stimuleren is om taken en verantwoordelijkheden te (laten) bedenken die een meer **sociaal** karakter hebben. Zijn daar ook voorbeelden van? Denk aan: controleren/nakijken bij elkaar, elkaar uitleg/instructie geven.
  - Een cruciale vraag is ook: 'In hoeverre gaan de kinderen zich ook **eigenaar** voelen van de gemeenschapstaken?' Het wordt aantrekkelijker voor de leerlingen als ze ook zelf de organisatie in handen krijgen. Als het niet lukt om de kinderen '**eigenaar**' te laten zijn van de taken en verantwoordelijkheden, dan ligt het risico op de loer dat zij de taken gaan ervaren als een verplicht soort 'corvee'. Dan schieten we ons doel voorbij. Het gaat ons namelijk niet om de taak zelf (het schoonhouden van het lokaal), maar om het *pedagogische doel: verantwoordelijkheid voor en betrokkenheid bij de gemeenschap.*
  - Het helpt hierbij ook als de taken niet te klein en te nauw omschreven zijn (het bord uitvegen), maar als er een ruimere verantwoordelijkheid is geformuleerd (zorg voor het lokaal aan het einde van de dag; of: kastenmanager). Leerlingen kunnen bijvoorbeeld zelf een rooster maken, de evaluatie en beoordeling doen, pictogrammen maken van de taken, een ophangbord maken, enzovoort.
- Vervolgens per bouw of unit nagaan op welke manier de verantwoordelijkheid van kinderen verder uitgebouwd kan worden in de school aan de hand van het gevulde werkblad (om op ideeën te komen).

9.Evaluatie

Nagaan of men tevreden is, en wat men wellicht een volgende keer anders wil. De stuurgroep vat de eventuele (vervolg)afspraken samen.

10.Afsluiter

De stuurgroep verzorgt een afsluiter.

OPTIONEEL

Elkaar raken

- Dit blok gaat over emoties, geraakt worden, elkaar raken met wat je doet of zegt. Bij deze binnenkomer ga je elkaar letterlijk raken.
- Laat de groep door de ruimte lopen. Let op dat er een oneven aantal is. Benoem als trainer de eerste keer waar mensen elkaar moeten raken. Bijvoorbeeld: met de linker pink, de rechter elleboog etc.
- Iedereen zoekt zo snel mogelijk iemand op om elkaar te raken.
- Er blijft altijd iemand over. Deze persoon is nu aan de beurt om iets te noemen waarmee ze elkaar moeten raken als de groep weer door de ruimte loopt.

Enkele mogelijke alternatieven of suggesties bij bijeenkomst 4

Ervaringen met de lessen

Het hangt een beetje van de school af hoe groot de behoefte is om elke keer even over de lessen te praten. Vaak is die behoefte er wel. Je kunt de werkvorm uit de tweede bijeenkomst weer gebruiken:
Inventariseer op bord hoeveel lessen ieder heeft kunnen geven. Indien niet gelukt bespreken waarom.
Vorm viertallen met behulp van speelkaarten (alle boeren bij elkaar, alle tienen, enz.).
Bespreek in viertal om de beurt (ieder 3 minuten):

- Wat waren positieve ervaringen tijdens de vier lessen?
- Hoe reageerden de leerlingen?
- Wat waren knelpunten?
- Hoe heb je die opgelost?

Gezamenlijk nabespreken: vraag één persoon uit elk groepje een korte samenvatting te geven van wat besproken is.
Of kies een werkvorm die je nog niet hebt gebruikt. Bijvoorbeeld: maak groepjes van vier met behulp van puzzles (gekleurde kartonnen A-4-tjes in vieren geknipt in puzzle-achtige vormen). deel zoveel puzzelstukjes uit als er mensen zijn, en alat ze elkaars groepje vinden.
Dan een korte opdracht, zoals boven.

Gevoelens in de communicatie

- Bespreek met het team wat het belang is van het kunnen herkennen, het kunnen benoemen en het kunnen uiten van je gevoelens. Vraag aan leerkrachten op welke manier zij daarmee omgaan in de klas. Is er ruimte voor? Worden gevoelens benoemd? Wordt er over gevoel gepraat? Vinden ze het moeilijk? Vinden ze het zinvol?
- Een ander gespreksthema kan zijn: hoe gaan we zelf met gevoel om in het team? Is daar ruimte voor? Is er cynisme, is het veilig? Het is aan te bevelen om met de stuurgroep dit onderdeel voor te bereiden.
- *Gespreksniveaus:* Eventueel kan structuur aan dit onderdeel worden gegeven met behulp van onderstaande oefening en de handout 'gespreksniveaus'.
- *Introductie:* Bespreek met het team de verschillende niveaus die te onderscheiden zijn in een gesprek. Wijs erop dat, wanneer een gesprek stokt, dit vaak komt omdat een niveau onbesproken blijft. Iemand vraagt zich bijvoorbeeld in stilte af waar dit gesprek toe moet leiden, wat de bedoeling is (procedureniveau). Of men ‘matcht’ helemaal niet maar concentreert zich op de inhoud van het gesprek en laat het interactieniveau onbesproken. Switchen van het ene niveau naar het andere kan het gesprek een nieuwe impuls geven.
- *Oefening:* Bedenk samen met de stuurgroep een gesprekssituatie voor het team waarbij uitgebreid gegeven is om welke inhoud het gaat. Verdeel het team in groepen van ongeveer 6 mensen groot. Laat een gesprek voeren en geef als opdracht mee dat men switcht naar een ander niveau op een moment dat dat effectief zou kunnen zijn. Kijk wat dat met het gesprek doet. Of geef enkele groepsleden een opdracht om interventies te plaatsen op gevoelsniveau, anderen op interactie-niveau, weer anderen op procedure-niveau. En vraag aan de observatoren om te zien of ze kunnen ontdekken wie welke interventies pleegt.
- *Oefening:* neem een gesprek dat je recent had en waarvan je vond dat het niet goed liep. Kun je nu achteraf zeggen op welk niveau het gesprek stroef verliep en naar welk niveau je het gesprek misschien had kunnen verleggen?

- *Nagesprek plenair:* Kom in het nagesprek weer terug op het onderwerp: over gevoelens kunnen praten, en ook als team die laag in de communicatie kunnen aanboren. Het vergroot uiteindelijk de veiligheid, en de effectiviteit van de samenwerking.

Eventueel: Individuele conflicten omschrijven

Korte terugblik op de tweede bijeenkomst. De assen nog even op het bord zetten (zie Schema Conflictstijlen in de bijlagen bij bijeenkomst 2).

Toelichting: we gaan nu een paar conflicten van onszelf analyseren. Niet alleen de stijl van omgaan, maar ook het resultaat.

- Introductie werkblad Conflicten Begrijpen (zie bijlage).
- Even kort toelichten: schaarste, basisbehoeften, normen en waarden; verhaal ijsberg en onderliggende oorzaken; verschil posities en belangen (zie ook Algemeen Gedeelte in lesmappen).
- Vervolgens introductie werkblad Conflict Omschrijving.
- Dan eerst individueel een conflict omschrijven m.b.v. werkblad.
- Daarna in drietallen een of meer conflicten toelichten en met elkaar de analyse bespreken m.b.v. Werkblad Conflict Omschrijving.
- Of kies er een uit, en behandel deze centraal.
- Plenaire nabespreking: met name richten op de vraag "wat had je anders kunnen doen?" En vraag mensen om de komende tijd op die manier conflicten nog eens te analyseren: wat zat er onder?; welke stijl heb ik gehanteerd?; wat leverde het op?; had ik het ook anders kunnen doen?

Materiaal bijeenkomst 4

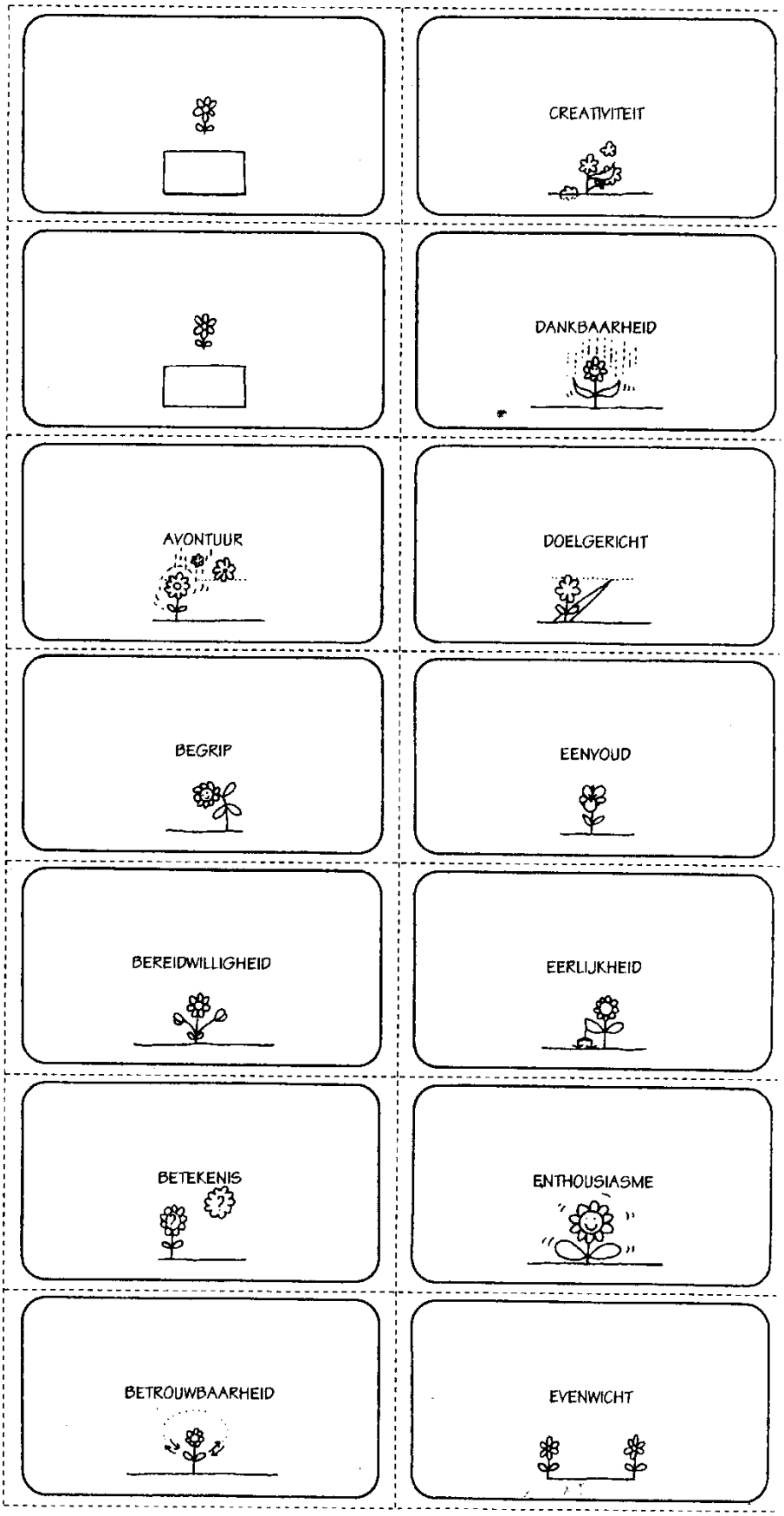
Afspraken leerkrachtgedrag na Blok 3

Bouw: ……

Leerkracht:	Ja	Opmerkingen/aanvullingen
Kring • leert de groep snel een kring te maken • zorgt dat jongens en meisjes geen aparte groepen vormen in de kring en legt uit waar dit voor nodig is: we willen dat iedereen goed met elkaar kan samenwerken		
Communicatie in de kring • stimuleert dat leerlingen duidelijk vertellen • stimuleert dat leerlingen goed luisteren naar elkaar • stimuleert dat leerlingen een vraag stellen wanneer ze iets niet begrijpen of willen weten • spreekt af hoe kinderen laten weten dat ze in een kring een vraag willen stellen		
Evaluatie van de kring Evalueert na of tijdens een kringgesprek regelmatig de communicatie door bijvoorbeeld: • een leerling die iets verteld heeft te vragen wie er goed naar hem geluisterd heeft en hoe hij dat weet • leerlingen te vragen of ze vinden dat iemand iets goed verteld heeft, wat wel, wat niet en waarom • uw eigen communicatie (luisteren, uitleggen, vragen stellen) te laten evalueren door de leerlingen • zelf leerlingen te noemen die goed gecommuniceerd hebben en concreet te benoemen wat ze goed deden		
Misverstand, gezichtspunt • gebruikt het begrip misverstand bij het oplossen of bespreken van conflicten, wanneer dit van toepassing is • wijst bij conflicten kinderen erop dat ze verschillende gezichtspunten hebben, wanneer dit aan de orde is		
Meningsuiting • benoemt de komende tijd verschillende meningen die er zijn in de groep • vraagt leerlingen naar hun mening, als het te pas komt • benadrukt het positieve van het bestaan van verschillende meningen.		

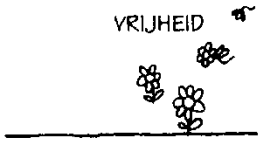
GENEZING 	GEBOORTE
GENOEGEN 	GEDULD
HARMONIE 	GEHOORZAAMHEID
HELDERHEID 	GELOOF
HUMOR 	LIEFDE
INSPIRATIE 	LOSLATEN
KRACHT 	OPENHEID

CREATIVITEIT
DANKBAARHEID
AVONTUUR
DOELGERICHT
BEGRIP
EENVOUD
BEREIDWILLIGHEID
EERLIJKHEID
BETEKENIS
ENTHOUSIASME
BETROUWBAARHEID
EVENWICHT

VRIENDSCHAP

VRIJHEID

VREDE

WAARHEID

TOESTEMMING

ZUIVERING

OVERGAVE

SPELEN

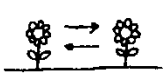
LICHT

SPONTANITEIT

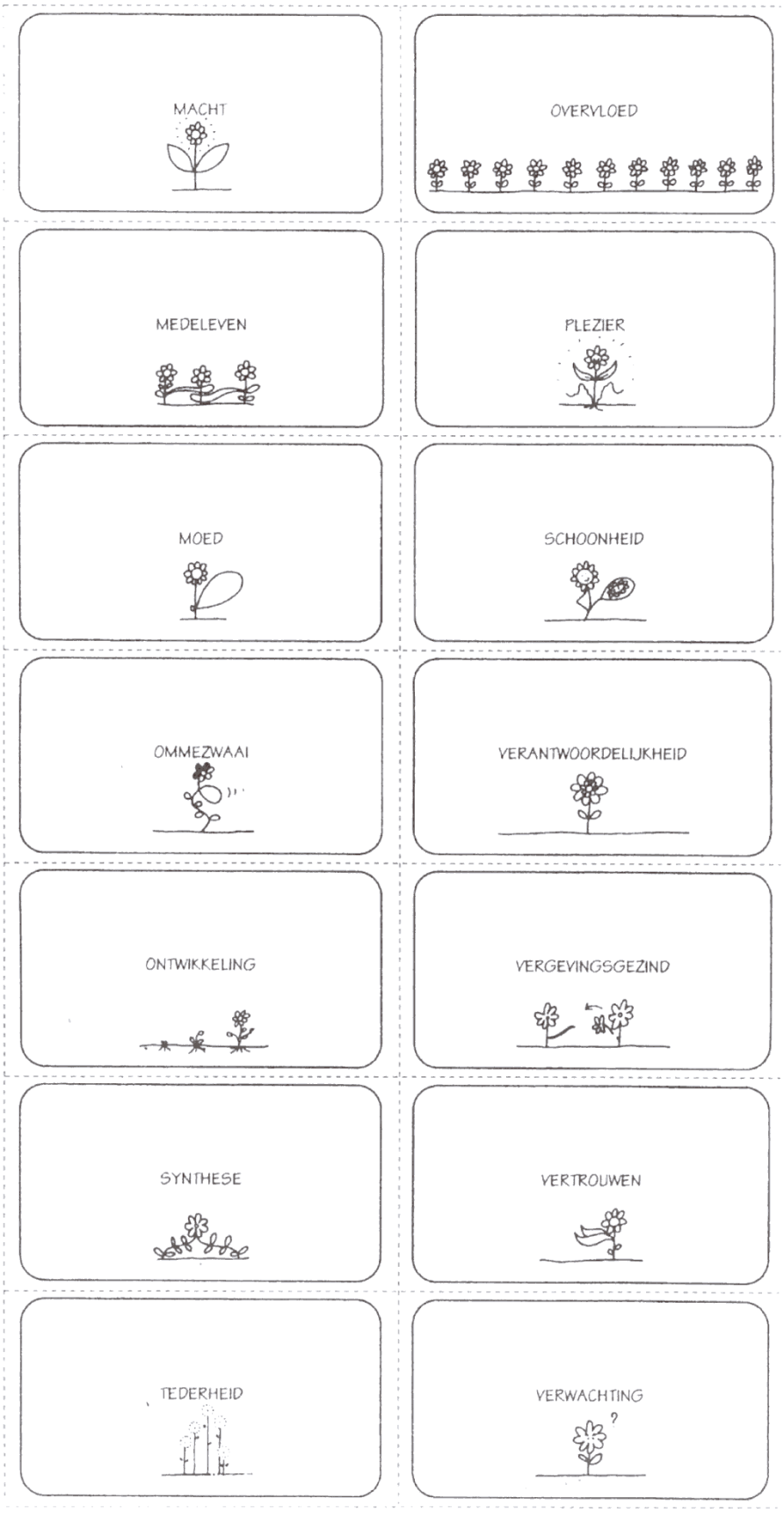

COMMUNICATIE

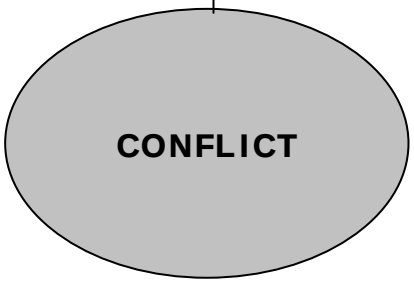
FLEXIBILITEIT

MACHT
OVERVLOED
MEDELEVEN
PLEZIER
MOED
SCHOONHEID
OMMEZWAAI
VERANTWOORDELIJKHEID
ONTWIKKELING
VERGEVINGSGEZIND
SYNTHESE
VERTROUWEN
TEDERHEID
VERWACHTING

Conflicten begrijpen

Oorzaken van conflicten		
Schaarste (beperkte bronnen)	**Onbevredigde basisbehoeften**	**Verschillende waarden**
Tijd Geld Eigendom	Relaties Competentie Autonomie Plezier	Overtuigingen Prioriteiten Principes

Reacties op conflict		
Zacht	**Hard**	**Principieel**
Terugtrekken Negeren Ontkennen Inleveren	Dreigen Willen winnen Oefen druk uit Ingraven	Luister Verplaats in ander Zoek win-win Belangen centraal

Werkblad Conflict Omschrijving

Instructie:

Denk aan een conflict dat je onlangs had, en schrijf er iets over op in de onderstaande vakken

Wat was het conflict/probleem?	
Wat gebeurde er?	
Wat wilde jij?	**Wat wilde de ander?**

Wat waren de oorzaken van het conflict?		
Schaarste (tijd, geld, bezit)	**Basisbehoeften** (relaties, competentie, autonomie, plezier)	**Waarden** (overtuigingen, prioriteiten, principes)

Hoe reageerde je?		
Zacht	**Hard**	**Principieel**

Wat was het resultaat?		
Verlies-verlies	**Win-verlies**	**Win-win**

Niveaus in een gesprek

Inhoud
Het niveau van de inhoud: dat is het niveau waar ieder zich wel van bewust is. Waar hebben wij het over? Dat kan zijn: hoe het gaat thuis of op school, een gesprek over voetbal of over een conflict.
Procedure
Het niveau van de procedure. Wat is het doel van het gesprek? Hoe lang gaat het duren? Wat zijn de verwachtingen? Komt er een vervolggesprek?
Interactie
Interactie is de manier van omgaan met elkaar en alle opmerkingen daarover. Het heeft betrekking op de wijze van praten, wat voor soort contact hebben we, praten we langs elkaar heen, bekvechten we. Op het interactieniveau heb je het over het gesprek zelf.
Gevoelens
Het niveau van de gevoelens die achter de woorden zitten. Daarbij gaat het om de belevingen van beide gesprekspartners, die op hetzelfde moment natuurlijk heel verschillend kunnen zijn. "Ik voel me niet op mijn gemak" of "Ben je zelf tevreden zoals het gaat?" “Ben je daar kwaad om?”

Verschillende niveaus van communicatie

Gewoonlijk luisteren we in een gesprek het meest naar de inhoud. En als we elkaar niet begrijpen, als de inhoud niet wordt 'opgepikt', zijn we geneigd te denken: "we communiceren niet helder". Vaak wordt de inhoud dan nog eens herhaald. Het communicatieprobleem wordt echter meestal niet door een onduidelijke inhoud veroorzaakt. Het probleem in het gesprek ligt veelal op een ander niveau. *Gevoelens* van de ander, zoals b.v. boosheid, kunnen de communicatie blokkeren. Of een onduidelijke *procedure* belemmert het gesprek (voorbeeld: schoolleider spreekt een leerkracht op de gang aan, waar collega's bij zijn). In beide gevallen wordt iets niet begrepen omdat beiden zich met iets anders bezighouden. Om elkaar wél te begrijpen zul je op de ander moeten reageren op het niveau waar het probleem zit.

Binnen de communicatie kun je de volgende niveaus onderscheiden. Het niveau van: de inhoud, de procedure, de interactie, de gevoelens. Elk van de niveaus kun je beschouwen als een deur waarmee je de relatie met de ander opbouwt. Als je op één deur blijft kloppen, en die gaat niet open (b.v. inhoudsniveau), dan kun je beter dan daarop te blijven kloppen, een andere deur proberen. Dat kan door de procedure, de interactie of de gevoelens aan de orde te stellen.
Voorbeelden van interventies op die verschillende niveaus zijn:

Inhoud (betreft het onderwerp wat besproken wordt)
- samenvatten van wat er zojuist gezegd is
- vragen stellen over het onderwerp
- om uitleg of om meer informatie vragen
- kijken of het probleem goed begrepen is
- oplossingen aandragen of voorstellen tot actie doen

Procedure (de aanpak in het gesprek)
- doel en gewenste uitkomst van het gesprek voorstellen
- begin en eindtijd vaststellen; een agenda voorstellen
- vragen in welke volgorde punten te behandelen
- voorstellen om prioriteiten te kiezen
- een andere aanpak voorstellen
- de aanpak van het punt bespreken 'hoe zullen we dit bespreken?'

Interactie (wisselwerking tussen de gesprekspartners)
- jouw waarneming geven van hoe jij en de ander nu op elkaar reageren
- vragen om commentaar op je eigen gedrag
- een opmerking maken over de sfeer in de bijeenkomst
- een patroon in het gesprek aangeven
- de samenwerking evalueren
- het signaleren van een mogelijke blokkade in de communicatie

Gevoelens (van jezelf of de ander)
- uitspreken wat je voelt op het moment, b.v. hoe het gesprek loopt
- vragen hoe de ander zich voelt n.a.v. wat er gebeurt
- zeggen wat de vragen of opmerkingen van de ander met je doen
- vragen of de ander zich veilig voelt, of je voldoende vertrouwt om iets met je te bespreken

Opdracht interventieniveaus groep 1

Inhoud (betreft het onderwerp wat besproken wordt)

- Je vat samen van wat er zojuist gezegd is
- Je stelt vragen over het onderwerp
- Je vraagt om uitleg of om meer informatie
- Je kijkt of het probleem goed begrepen is
- Je draagt oplossingen aan of stelt acties voor

✂

Procedure (de aanpak in het gesprek)

- Je stelt doel en gewenste uitkomst van het gesprek voor
- Je stelt begin en eindtijd vast; stelt een agenda voor
- Je vraagt in welke volgorde punten te behandelen
- Je stelt voor om prioriteiten te kiezen
- Je stelt een andere aanpak voor
- Je bespreekt de aanpak van het punt 'hoe zullen we dit bespreken?'

✂

Interactie (wisselwerking tussen de gesprekspartners)

- Je geeft je waarneming van hoe jij en de ander nu op elkaar reageren
- Je vraagt om commentaar op je eigen gedrag
- Je maakt een opmerking over de sfeer in de bijeenkomst
- Je geeft een patroon in het gesprek aan
- Je evalueert de samenwerking
- Je signaleert een mogelijke blokkade in de communicatie

✂

Gevoelens (van jezelf of de ander)

- Je spreekt uit wat je voelt op het moment, b.v. hoe het gesprek loopt
- Je vraagt hoe de ander zich voelt n.a.v. wat er gebeurt
- Je zegt wat de vragen of opmerkingen van de ander met je doen
- Je vraagt of de ander zich veilig voelt, of voldoende vertrouwen heeft om iets te bespreken

Observatieformulier interventieniveaus groep 2

De verschillende interventieniveaus zijn:	Wie pleegt welke interventie?
Inhoud (betreft het onderwerp wat besproken wordt) • samenvatten van wat er zojuist gezegd is • vragen stellen over het onderwerp • om uitleg of om meer informatie vragen • kijken of het probleem goed begrepen is • oplossingen aandragen of voorstellen tot actie doen	
Procedure (de aanpak in het gesprek) • doel en gewenste uitkomst van het gesprek voorstellen • begin en eindtijd vaststellen; een agenda voorstellen • vragen in welke volgorde punten te behandelen • voorstellen om prioriteiten te kiezen • een andere aanpak voorstellen • de aanpak van het punt bespreken 'hoe zullen we dit bespreken?'	
Interactie (wisselwerking tussen de gesprekspartners) • jouw waarneming geven van hoe jij en de ander nu op elkaar reageren • vragen om commentaar op je eigen gedrag • een opmerking maken over de sfeer in de bijeenkomst • een patroon in het gesprek aangeven • de samenwerking evalueren • het signaleren van een mogelijke blokkade in de communicatie	
Gevoelens (van jezelf of de ander) • uitspreken wat je voelt op het moment, b.v. hoe het gesprek loopt • vragen hoe de ander zich voelt n.a.v. wat er gebeurt • zeggen wat de vragen of opmerkingen van de ander met je doen • vragen of de ander zich veilig voelt, of je voldoende vertrouwt om iets met je te bespreken	

Bijlage 6: Overzicht blok 4 – We hebben hart voor elkaar

Doel blok: *De leerlingen leren omgaan met gevoelens van zichzelf en zich inleven in de gevoelens van anderen.*

les	Peuters	Kleuters	groep 3	groep 4
23	Thema 1 Ik ben blij Kinderen genieten en maken een begin met het leren herkennen van blijdschap.	Blij Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel 'blijdschap'. Leerlingen bedenken voorbeelden van situaties waarvan iemand blij kan worden.	Herkennen en benoemen van gevoelens Leerlingen beelden gevoelens uit en geven woorden aan gevoelens.	Herkennen en benoemen gevoelens Leerlingen geven woorden aan gevoelens met behulp van verhaaltjes. Ze beelden gevoelens uit. Ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen uit.
24	Thema 2 Ik ben verdrietig Kinderen maken een begin met het leren omgaan met verdriet.	Verdrietig Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel 'verdriet'. Leerlingen bedenken voorbeelden van situaties waar iemand verdrietig van kan worden en wat ze kunnen doen als ze verdrietig zijn.	Gevoelens overbrengen Leerlingen oefenen hun dagelijkse gevoelens te herkennen en verbaal en non-verbaal over te brengen met behulp van Gevoelsstokjes en het Gevoelsboek.	Gevoelens overbrengen Leerlingen oefenen hun dagelijkse gevoelens te herkennen en verbaal en non-verbaal over te brengen met behulp van Gevoelsstokjes en het Gevoelsboek.
25	Thema 3 Ik ben bang Kinderen maken een begin met het leren omgaan met angst. Ze ontdekken dat ook anderen bang kunnen zijn.	Bang Mannetje Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel 'angst'. Leerlingen bedenken voorbeelden van situaties waarvan iemand bang kan worden en wat ze kunnen doen als ze bang zijn.	Omgaan met boosheid Leerlingen geven aan wat hen boos maakt, en welk gedrag ze dan vertonen met behulp van de rode en gele pet. Ze leren dat afkoelen belangrijk is voordat je conflicten op wil lossen.	Omgaan met boosheid Leerlingen geven aan wat hen boos maakt en wat voor gedrag ze dan vertonen. Ze leren dat afkoelen belangrijk is voordat je conflicten op wil lossen.
26	Thema 4 Ik ben boos Kinderen maken een begin met het leren omgaan met boosheid. Ze ontdekken dat ook anderen boos kunnen zijn.	Eerst rustig worden, Aap! Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel 'boosheid'. Leerlingen bedenken voorbeelden van situaties waarin iemand boos kan worden en wat ze kunnen doen als ze boos zijn.	Samen staan we sterk De leerlingen onderzoeken het gevoel 'bang zijn'. Ze bedenken hoe ze iemand die iets niet durft, kunnen helpen.	Buitensluiten De leerlingen gaan in wat je voelt als je wordt buitengesloten. Ze leren het verschil tussen opkomen voor jezelf en het buitensluiten van een ander.
27	Thema 5 Ik voel me…. Kinderen leren omgaan met gevoelens van zichzelf en van anderen.	Ik voel me… De leerlingen laten zien hoe ze zich voelen in verschillende situaties.	Ik denk… Klopt dat? De leerlingen bedenken kenmerken van elkaar die je niet kunt zien en vragen of het klopt. Ze bedenken een opsteker voor elkaar door goed naar elkaar te kijken.	Ik denk dat jij… De leerlingen leven zich in in elkaar en denken na over verschillen en overeenkomsten die je niet snel kunt zien. Ze bedenken een opsteker voor elkaar door goed naar elkaar te kijken.
28		Een leuke activiteit De leerlingen bedenken zelf een activiteit en staan stil bij de vraag of het voor iedereen leuk is om te doen.	Een leuke middag De leerlingen verzorgen zelf een activiteit, en staan stil bij de vraag of iedereen het leuk gehad heeft.	Een leuke les De leerlingen verzorgen zelf een activiteit, en staan stil bij de vraag of iedereen het leuk gehad heeft.

Overzicht blok 4 – We hebben hart voor elkaar

Doel blok: *De leerlingen leren omgaan met gevoelens van zichzelf en zich inleven in de gevoelens van anderen.*

les	groep 5	groep 6	groep 7	groep 8
23	Herkennen en benoemen gevoelens Leerlingen geven woorden aan gevoelens met behulp van verhaaltjes. Ze beelden gevoelens uit. Ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen uit.	Herkennen en benoemen gevoelens Leerlingen geven woorden aan gevoelens met behulp van verhaaltjes. Ze beelden gevoelens uit. Ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen uit.	Herkennen en benoemen gevoelens De leerlingen breiden het arsenaal aan gevoelens die ze kunnen herkennen en benoemen verder uit door middel van een woordweb en een collage van gevoelens.	Ik voel, ik voel, wat jij ook voelt De leerlingen leren dat mensen over de hele wereld dezelfde gevoelens kennen, maar dat er verschillen zijn in de manier van uiten van gevoelens.
24	Gevoelens overbrengen Leerlingen oefenen hun dagelijkse gevoelens te herkennen en verbaal en non-verbaal over te brengen met behulp van de Lekker-in-je-vel-lijn en het Gevoelsschriftje.	Gevoelens overbrengen Leerlingen oefenen in het herkennen en verbaal en non-verbaal overbrengen van hun dagelijkse gevoelens met behulp van de Gevoelsbarometer en het Gevoelsschriftje.	Gevoelens overbrengen Leerlingen leren hun gevoelens te bespreken in de groep. En dat je op verschillende manieren om kunt gaan met boosheid. Dat sommige reacties een conflict verergeren, en ze oefenen 'stevig' reageren.	Ik hou van ... De leerlingen onderzoeken het begrip 'houden van' en leggen de relatie met 'verliefd zijn'.
25	Omgaan met boosheid Leerlingen denken na over welk gedrag ze vertonen als ze boos zijn. Ze leren welk gedrag meer of minder boos maakt. En bespreken hoe ze kunnen afkoelen als ze boos zijn.	Omgaan met boosheid Leerlingen denken na over wat hen boos maakt en welk gedrag ze dan vertonen. Ze leren wat een conflict erger maakt en wat helpt. Ze leren dat je een keus hebt als je boos bent.	Omgaan met boosheid Leerlingen denken na over wat hun boosheid 'triggert'. Ze leren wat een ik-boodschap is, en wat het positieve effect daarvan kan zijn. Ze oefenen het geven van een ik-boodschap.	Vlinders in je buik De leerlingen onderzoeken het gevoel 'verliefd zijn'.
26	Opkomen voor elkaar De leerlingen denken na over uitlachen en uitgelachen worden. Ze leren op te komen voor elkaar.	Verdriet De leerlingen denken na over het gevoel verdriet. En vertellen over hun eigen verdriet.	Het A-team De leerlingen denken na over buitensluiten als vorm van pesten en wat dat met je doet. Ze bedenken wat ze kunnen betekenen voor iemand die zich niet thuis voelt in de groep.	Verkering en relaties De leerlingen leren welke soorten relaties er zijn.
27	Lootjes en cadeautjes De leerlingen leren om in elkaars schoenen te gaan staan door voor elkaar een 'cadeautje' te bedenken. Ze geven elkaar feedback op het cadeautje.	Interview over gevoel De leerlingen leren een klasgenoot beter kennen door te vragen naar meningen en gevoelens in een interview.	Brieven De leerlingen leven zich in in de problemen van een ander, en schrijven een antwoord op brieven van leerlingen die om hulp en medeleven vragen.	Stop hou op, en handen thuis De leerlingen worden zich bewust van hun persoonlijke grenzen en leren dat ze die grenzen moeten aangeven.
28	Gymles bedenken De leerlingen bedenken, bereiden in groepjes voor en verzorgen (later) samen een gymles, die voor iedereen leuk moet zijn. En ze staan stil bij de vraag of iedereen het leuk gehad heeft.	Een leuke les De leerlingen verzorgen zelf een 'leuke' les, en staan stil bij de vraag of iedereen het leuk gehad heeft.	Een leuke les De leerlingen verzorgen zelf een 'leuke' les, en staan stil bij de vraag of iedereen het leuk gehad heeft.	Brieven De leerlingen worden er zich bewust van dat veel kinderen dezelfde problemen hebben met gevoelens, en dat het helpt om er met anderen over te kunnen praten. Ze blikken ook terug op hun persoonlijke doelen voor dit blok.

Routines Gevoelens Blok 4

Groep kleuters les 23 Blij

Wees vrolijk automaat (gebaseerd op het gedicht De Wees Vrolijk-Automaat van Hans Andreus)
Neem als basis een kartonnen doos. Versier deze doos met vrolijke kleuren, slingers, krullen, glinstertjes, enzovoort zodat het er vrolijk uitziet. Maak een gleuf waar een muntje in kan. Maak er knoppen op van kurk, papier, knopen, of ander materiaal. Laat de kinderen op kaartjes vrolijke tekeningen maken met lachende gezichten of andere dingen waar je vrolijk van wordt. Maak aan de achterkant een gat in de doos om je hand in te steken. Als iemand een muntje in de automaat gooit, steekt een kind zijn hand in de automaat en gooit door een gleufje een vrolijk kaartje met een vrolijk plaatje naar buiten.

Groep 3

Gevoelstokjes en gevoelskokers
Maak gevoelsstokjes en gevoelskokertjes met de leerlingen. Knip hartjes of rondjes uit gekleurd karton, en schrijf op elk hartje of rondje de naam van een van uw leerlingen, tot u de hele groep heeft. Plak deze hartjes of rondjes op roerhoutjes, ijsstokjes of iets dat daarop lijkt. Doe dat in een aantal verschillende kleuren. Steek de stokjes in een doosje, bijvoorbeeld een leeg half literpakje. De leerlingen kunnen, door de verschillende kleuren, hun eigen naam snel vinden. U kunt ze ook in een paar verschillende pakjes doen, de rode bij elkaar, de gele enzovoort. Maak naast de stokjesdoos ook een aantal gevoelskokertjes, bijvoorbeeld van wc-rollen. Op deze kokertejs komt de naam van een gevoel: BOOS, BANG, BLIJ, VERDRIETIG en GEWOON. Maak er ook één met ANDERS, voor leerlingen die niet kunnen kiezen uit de eerder genoemde kokers.

Groep 4

Gevoelkaarten en knijpers

- Maak in samenwerking met de leerlingen **Gevoelskaarten** en knijpers. Gevoelskaarten zijn kaarten waarop de naam van een gevoel staat, eventueel versierd met een gezicht of een symbool. U kunt hiervoor het werkblad **Gevoelsgezichtjes** (werkblad 23.1; vergroten met het kopieerapparaat). U kunt ook de foto's van de leerlingen die in de les zijn gemaakt, hiervoor gebruiken. Zorg er dan voor dat de foto's worden geplakt op een gekleurd vel karton, op zo'n manier dat er onder de foto het gevoel kan worden geschreven dat wordt uitgedrukt. Maak aanvankelijk een beperkt aantal (*boos, bang, blij, verdrietig* ligt voor de hand). Maak ook een kaart met GEWOON en ANDERS, voor de leerlingen die niet kunnen kiezen uit de bestaande kaarten. Zo kunnen er later kaarten toegevoegd worden.
- Laat alle leerlingen een eigen knijper maken, met hun naam er op (en eventueel versierd).
- Het is de bedoeling dat de leerlingen na de volgende Vreedzame School-les die knijper aan het begin van de dag knijpen op de Gevoelskaart die het best aangeeft hoe ze zich die dag voelen.

Groep 5

Lekker in je vel lijn

- Nu in groep 5 gaan we ons eigen systeem maken: de Lekker-in-je-vel-lijn. We mogen zelf bedenken hoe, maar het moet een soort lijn zijn die loopt van *ik voel me waardeloos* tot *ik voel me fantastisch*. Het kan met woorden op kaarten, of met tekeningen of plaatjes uit tijdschriften. Er moeten ook weer knijpers worden gemaakt of zoiets: met de eigen naam erop, die dan op de lijn gezet kunnen worden.
- Laat de groep meedenken en met ideeën komen.

Groep 6, 7

Gevoelsbarometer

- Vraag de leerlingen na te denken over hoe ze zich voelen vandaag. Vraag hen om aan hun gevoel een waarde toe te kennen: van -5 (vandaag is het de ergste dag van mijn leven) tot +5 (het beste gevoel dat je ooit had).
- Noteer de antwoorden van de leerlingen op het bord, als in het kader hieronder.

-5	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
x		x	x	x	x		x	x		x
		x	x	x	x		x	x		
			x		x		x	x		
			x		x		x	x		

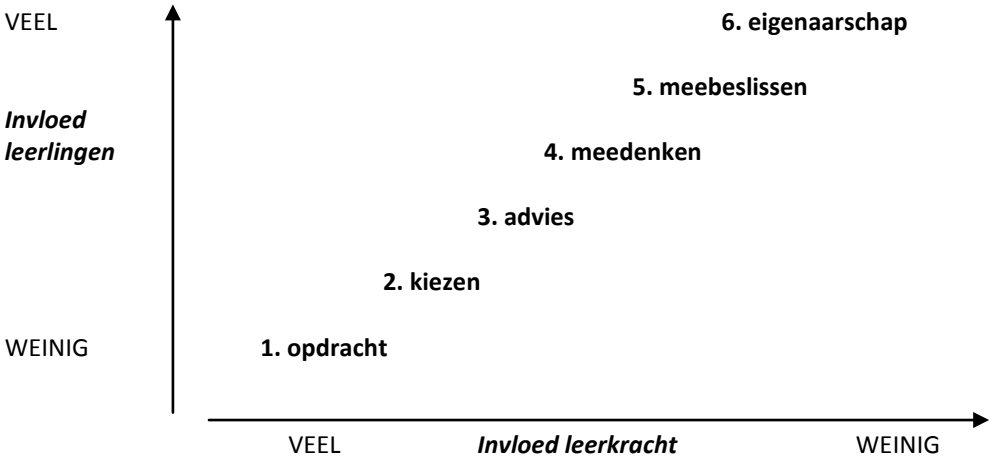
- Bekijk met de leerlingen op welke waarde de meeste gevoelens vandaag liggen. Vertel dat we vanaf vandaag elke dag deze gevoelsbarometer aan het begin van de dag invullen.
- Vraag een paar leerlingen om een toelichting. (Ze mogen 'passen'.)
- Bespreek het idee om de scores van één week te bundelen, en zo een weekscore te maken. Gedurende de vijf dagen van de week worden de scores van de leerlingen bijgehouden, en een gemiddelde berekend. Vraag of een aantal leerlingen dat op zich wil nemen. Zo kunnen leerlingen meten of er verschil is tussen de ene week en de andere gedurende dit blok. Dan kan in een groepsgesprek of vergadering besproken worden wat maakte dat de ene week verschilde van de andere week.

Groep 8

Vraagbaak

Tijdens dit blok is er een 'vraagbaak' in de klas. Dit is een doos of een brievenbus waarin leerlingen anoniem vragen mogen stellen. Sommige leerlingen zouden wellicht graag iets willen vragen over de onderwerpen die in dit aan de orde komen, maar vinden het moeilijk om zo'n vraag in de groep te stellen. Alleen de leerkracht krijgt de vragen te lezen. Er mag een naam op maar dat hoeft niet. De leerkracht leest alle vragen door, en bekijkt welke vragen in de volgende les besproken kunnen worden, en welke eventueel individueel beantwoord moeten worden.

De Participatieladder

1. **Opdracht**: Leerkracht bepaalt wat er gebeurt, stelt de leerlingen daarvan op de hoogte, laat de leerlingen opdrachten uitvoeren. Leerlingen hebben geen inbreng. Bijvoorbeeld: leerlingen voeren taakjes of activiteiten uit die de leerkracht heeft bedacht.

2. **Kiezen**: Leerkracht bepaalt wat er gebeurt, maar leerlingen hebben een zekere mate van keuze. Bijvoorbeeld: welk taakje of activiteit wil jij doen?

3. **Advies**: Leerkracht bepaalt in hoge mate zelf wat er gebeurt, maar ziet leerlingen als gesprekspartners. Leerkracht verbindt zich echter niet aan de uitkomsten van die gesprekken. Bijvoorbeeld: leerlingen wordt gevraagd welke taakjes of activiteiten ze zouden kunnen gaan doen, maar leerkracht beslist.

4. **Meedenken**: Leerkracht maakt samen met de leerlingen plannen, geeft hen de gelegenheid om zelf problemen aan te dragen en oplossingen te formuleren, waarbij hun ideeën een volwaardige rol spelen. Leerkracht verbindt zich in principe aan de resultaten, maar kan bij de uiteindelijke besluitvorming hiervan (beargumenteerd) afwijken. Bijvoorbeeld: leerlingen bedenken zelf taakjes of activiteiten, die alleen goed beargumenteerd door de leerkracht worden afgewezen.

5. **Meebeslissen**: Leerkracht maakt samen met leerlingen plannen en zoekt samen naar oplossingen. Leerkracht verbindt zich aan deze oplossingen als het gaat om de uiteindelijke besluitvorming. Bijvoorbeeld: leerlingen en leerkracht bedenken samen taakjes of activiteiten, en deze worden uitgevoerd.

6. **Eigenaarschap**: Leerkracht laat het bedenken en maken van plannen over aan de leerlingen. Leerkracht neemt de resultaten over, na toetsing aan vooraf gestelde randvoorwaarden. Bijvoorbeeld: leerlingen bedenken zelf taakjes of activiteiten, regelen zelf de organisatie ervan, en voeren zelf uit.

Werkblad Verantwoordelijkheid vergroten (gevuld)

Groep:

Welke dingen doe je nu om de verantwoordelijkheid van leerlingen te vergroten? (Graag betreffende hokjes aankruisen:)

Beheer/zorg voor omgeving	
1	Uitbreiden klassendienst (kastenmanagers, bezemhalers, tafelschoonmakers, etc.)
2	Groepen om de beurt verantwoording opruimen schoolplein/gangen/keuken/biebboeken/etc.
3	Leerlingen betrekken bij het beheren van ruimten of materialen en bij het organiseren van activiteiten
4	Leerlingen betrekken bij beheer en onderhoud lokaal
5	Een doorgaande lijn creëren voor de 'klassendienst'
6	Klassentuin
Sociale taken/zorg voor de ander	
7	Oudere leerlingen begeleiden nieuwe leerlingen in de eerste weken op school
8	Leerlingen uit de hogere groepen laten fungeren als mentor voor jongere leerlingen bij bijvoorbeeld kennismaking, uitstapjes en andere activiteiten
9	Leerlingen regelmatig elkaar laten helpen in de rol van tutor en pupil binnen de klas
10	Leerlingen hebben een taak als assistent in een jongere groep
11	Computerlessen van bovenbouwleerlingen aan jongere groepen
Inspraak/medezeggenschap	
12	Leerlingen zelf gedragsregels voor in de klas en in school laten formuleren, en afspraken laten maken over de handhaving ervan
13	Onderzoek door leerlingen van de 'veiligheidssituatie' op school of in de wijk
14	Rond knelpunten 'verbetergroepjes' vormen voor het doen van onderzoek, en het opstellen en uitvoeren van verbeterplannen
15	Een leerlingenraad instellen
16	Bij verbeteringen of vernieuwingen ook altijd de zienswijze van de leerlingen navragen en benutten
17	Schoolkrant of klassenkrant (redactie van leerlingen)
18	Tijdens project of actieweek leerlingen zelf activiteiten laten organiseren
Zorg voor leerproces	
19	Zelfstandig werken bevorderen
20	Dag- of weektaken
21	Week- of maandsluiting door leerlingen
22	Leerlingen taak binnen de les (binnenkomer laten geven)
Voor alle leerlingen	
23	Maak leerlingen mede verantwoordelijk voor hun eigen prestaties; betrek ze bij je zorg als leerkracht; laat ze zelf doelen formuleren; voer werkgesprekken met alle leerlingen
24	Maak ouders mede verantwoordelijk voor hun eigen prestaties; betrek ze bij je zorg als leerkracht; laat ze zelf doelen formuleren
25	Leerlingen mogen volgens een bepaalde procedure zelf bepalen naast wie ze zitten
26	Het instellen van een vredestafel in de klas/vredestent
27	Iedere leerling zelf verantwoordelijk maken voor klassenspullen e.d.

Verantwoordelijkheid vergroten (leeg)

Schrijf om de beurt op wat je nu al doet en nieuwe ideeën om de verantwoordelijkheid van leerlingen te vergroten
(denk hierbij ook aan gemeenschapstaken)

Beheer / zorg voor omgeving
Sociale taken / zorg voor de ander
Inspraak/medezeggenschap/initiatieven kunnen ontplooien
Zorg voor (je eigen) leerproces

Mijn eigen plan (of van onze bouw):